

**MOEDERS MOOIESTE ZORGENKIND:
HET PROCESRECHT IN HET LAATSTE DERDE
VAN DE XXe EEUW**

door

M. STORME

Voorzitter van de International Association for Procedural Law
Voorzitter van het Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht

1. Dat de periode, waarin de ontwikkeling van het procesrecht hier wordt bestudeerd, veel zorg heeft besteed aan wat uiteindelijk de belangrijkste tak van het recht werd, met name het procesrecht, zal ik pogen te verduidelijken en zo mogelijk te bewijzen.

Het werd mij reeds dikwijls gegund geschiedkundige overzichten van het procesrecht te maken⁽¹⁾, maar nu wil ik mij echt concentreren op wat nu nationaal én internationaal in die periode belangrijk is gebleken én gebleven.

„If justice is the most profound responsibility of public life, it is also the one we are least suited to fulfill. It's no mystery why this should be. We're human. Our by-ways are complicated. The institutions of law are infected with the same shortcomings — greed, dishonesty, weakness, indifference, anger — that give rise to injustice in the first place.” (Time Magazine, 19 maart 2001, p. 57).

Met deze uitspraak, hoe diep-realistisch ze ook moge klinken, ben ik het fundamenteel oneens.

In het laatste derde van de vorige eeuw hebben dusdanige ontwikkelingen plaatsgevonden, die deze pessimistische uitspraak tegelijk helpen verklaren en tegelijk tegenspreken.

Verklaren: wij zijn terechtgekomen in een sterk conflictuele samenleving, wat de toename van het aantal gedingen en dus de overbelasting én de achterstand van het gerecht helpt verklaren. De stijging van het bewustzijnsniveau van de burger leidt tot dezelfde resultaten. Vandaag zijn de burgers dusdanig bewust geworden dat zij hun juridische situatie kunnen omschrijven, hierover kunnen klagen en

(1) Zie vooral in mijn afscheidscollage *Ik die bij sterren sliep*, Gent, 1995, 15 e.v.; zie ook in dit T.P.R.-nummer de uitstekende bijdrage van Jean Laenens, „Justitie aan de beterschap”.

zelfs een vordering instellen: „*name, blame and claim*”. En de toename van het aantal juristen dankzij de democratisering én feminisering van onze universiteiten reikt hierbij een helpende hand.

Een samenleving waarin niet alleen de invloed van moraal en godsdienst, maar ook de vanzelfsprekendheid van de waarden die onze Westerse beschaving eeuwenlang hebben gekarakteriseerd, door het postmodernisme teloorgaan, leidt tot een versplinterde samenleving waarin de consensus over de gerechtigheid verdween.

Een samenleving waarin de productiviteit, de vluchtige ontmoeting, de haast — fax en e-mail moeten dadelijk beantwoord worden met een sluitend advies! — dominerend zijn geworden, duldt niet langer het palaveren (basis voor een minnelijke schikking), het rustig afwegen van belangen, het zoeken naar een oordeel dat dankzij een weloverwogen motivering, definitiverend moet werken. Het is de samenleving van het korte geding en niet meer van het rechtspreken, dat geen kwantitatief gebeuren is, maar een kwalitatief-ethisch gebeuren om maatschappelijke evenwichten te handhaven of te herstellen (Vgl. Installatierede 27 maart 1996 Eerste Voorzitter van het Hof van Beroep te Antwerpen, Luc Janssens, Verslag, p. 36).

Maar dit is ook de samenleving waarin de wetenschap van het procesrecht tot stand kwam en — althans in dit land — de techniek van het procederen omzette in wat ik steeds als de grafiek van het procesrecht heb omschreven: grafiek staat voor kunst én techniek. Kunst is immers het omvormen van de realiteit (de sprong van het *Sein* naar het *Sollen*) tot een nieuwe maatschappelijke werkelijkheid, hetgeen in de hand wordt gewerkt door de procestechniek.

Deze „*Wende*” kan niet beter worden geïllustreerd dan door de vaststelling dat, toen mijn uitmuntende leermeester René Dekkers, die overigens in dit millenniumnummer terecht wordt geportretteerd, mij als het ware een geschenk van de „*goden*” aanbood in 1961, nl. de suppleantie en onmiddellijk nadien de opvolging op de leerstoel van het procesrecht, de bibliotheek van het procesrecht beperkt was tot één enkel „*schap*”, met name de negen delen van Garsonnet et César-Bru! Toen ik in 1995 de sleutels van mijn Seminarie met bijhorende bibliotheek mocht overdragen aan mijn opvolgers, was er een bestand van enkele duizenden titels.

Ook daarbij waren de „*goden*” goedgunstig geweest, vermits deze periode 1961-1995 samenviel niet alleen met de voorbereiding, totstandkoming en inwerkingtreding van het nieuwe Gerechtelijk Wetboek, maar ook met de explosieve metamorfose van het procesrecht,

dat zich van een beperkt nationaal produkt(2) plots openbaarde als een instrument dat wereldwijd diende bij te dragen tot het welzijn van de mensheid.

Daarom zal in diezelfde periode het procesrecht niet alleen een nooit voorheen geziene aandacht krijgen, maar bovendien een internationale — dan wel specifiek Europese — dimensie, die dan nog extra rechtsvergelijkend zal worden begeleid, wat ook kan bijdragen tot de verbetering van het eigen nationale recht.

Het was niet toevallig dat Japan het 100-jarig bestaan van zijn uit het Duitse Z.P.O. overgenomen codex van burgerlijk procesrecht vierde te Tokio (1992), onder de thematiek: „*Civil procedure in the era of globalization*”.

I. Fundamentele ontwikkelingen

A. TOEGANKELIJKHEID VAN HET GERECHT

2. Het belangrijkste project dat in het domein van het procesrecht werd gerealiseerd, blijft m.i. nog steeds het „*Access to Justice*”-rapport, geleid door de meest briljante wetenschapper ooit in het domein van het vergelijkend procesrecht Mauro Cappelletti(3), die ik in 1980 mocht voordragen als doctor honoris causa van mijn Alma Mater. Zijn „*Florence Access-to-Justice*” project startte in 1973, resulteerde in 4 volumes (6 boekdelen)(4) en werd afgesloten op een evaluerend colloquium in oktober 1979 te Firenze(5).

Men kent intussen de vier golfbewegingen („*waves*”) die hier tot uitdrukking kwamen.

De toegang tot het Gerecht werd eerst ontleed in het licht van het armenrecht: de rechtsbijstand in zijn oorspronkelijke betekenis.

De tweede golfbeweging is die van de bescherming van (diffuse) belangen: de belangen van het leefmilieu en van de consumenten.

(2) Toen ik als jong docent mocht opgenomen worden in de toenmalige selecte club van 4 à 5 procesrechtsgelcerden, verwelkomde Albert Fettweis mij met een uitspraak van Ridder Braas: „*Il y a en Belgique quelques 5 originaux qui s'intéressent à la procédure civile*”.

(3) Een oordeel waarmee ik niet alleen sta: J. Jacob had het over „*perhaps the most outstanding scholar in the field of the judicial process in general and comparative procedural law in particular*” („Foreword” in M. CAPPELLETTI, *The Judicial process in comparative perspective*, Oxford, 1989, VI).

(4) M. CAPPELLETTI, *Access to Justice*, 4 vol., Milano, 1978.

(5) M. CAPPELLETTI, *Access to Justice and the welfare State*, Firenze, 1981.

De derde golfbeweging zou opnieuw de volle aandacht vragen voor de geschillenregeling zelf, zowel vóór de overheidsrechter als vóór alternatieve instellingen.

In de vierde golfbeweging zou het tenslotte gaan om de toegang tot het recht en de moderne welvaart(welzijns)staat.

Het is duidelijk dat met deze vierde dimensie de echte maatschappelijke roeping van het procesrecht voor de eerste maal wetenschappelijk werd onderzocht: via een behoorlijk functionerend procesrechtstelsel het onrecht uit de wereld bannen.

In de onderzochte periode werd het procesrecht voor het eerst een maatschappelijk-relevante rechtstak.

B. INTERNATIONALISERING

3. Niet alleen betekent het Florentijns project de definitieve doorbraak van de rechtsvergelijkende methode bij de studie van het procesrecht — ook dit was nieuw — maar het luidt meteen de doods-klok voor een al te nationaal procesrecht. En dankzij deze doorbraak kon in 1977 het eerste Mondiaal Congres voor het procesrecht te Gent worden georganiseerd. Dit werd de start voor een wereldwijde samenwerking bij de wetenschappelijke studie en vergelijkende analyse van het gerechtelijk privaatrecht.

Er was natuurlijk reeds het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (4 november 1950), dat in zijn artikel 6 de grondslagen legde van wat elementair tot de kern van elk proces behoort: een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter binnen een redelijke termijn.

Uiterekend in de besproken periode heeft het Hof te Straatsburg vooral aan art. 6 geoeuvreed en nauwlettend toegezien op de wijze waarop genoemd artikel al dan niet wordt gerespecteerd in de Lid-Staten van Europa. Recentelijk werd zelfs een vrij verregaande beslissing genomen, nu aan vermelde lidstaten de verplichting wordt opgelegd om nationale procedures uit te werken, waarbij kan geklaagd worden m.b.t. de overschrijding van de redelijke termijn (zie ook verder).

De opmars van een Europees procesrecht werd verder gezet met de Conventie van Brussel, het EEX-verdrag van 27 september 1968, waarvan de eenvormige toepassing in de Europese Unie zou gegarandeerd worden dankzij de prejudiciële procedures vóór het Hof van Justitie te Luxemburg.

Het is bekend dat de jongste jaren geijverd wordt voor een in Europa direct uitvoerbare titel (*titre exécutoire européen*), waarbij de idee van een omkering van de proceslast als een tovermiddel wordt gekoesterd (zie hierover nog verder).

In 1987 liep ik met de gedachte rond om een Europees Gerechtelijk Wetboek te redigeren. Dit project, gegroeid uit een privaat initiatief, dat de steun van de Commissie kreeg, leidde tot een rapport dat voor tal van deelgebieden van het procesrecht ontwerpen van richtlijn voorstelde(6). Het was de eerste zoektocht naar het *ius commune* voor het Europees procesrecht.

Dit ontwerp werd sindsdien in ruime kringen van procesrechtsgeleerden uitvoerig besproken, nu eens instemmend, dan weer afwijzend(7). Het onthaal in de middens van de Europese Unie was niet bepaald denderend, doch dit is te wijten aan het feit dat men van bij het ontstaan van de Europese Gemeenschappen, m.i. ten onrechte, systematisch weigerde normerend op te treden in het domein van het procesrecht, dat beschouwd werd als behorend tot de exclusieve soevereiniteit van de Lid-Staten. Dit standpunt kan hoogstens bijgetreden worden voor de rechterlijke organisatie.

Door deze principiële houding was de expertise inzake procesrecht in de schoot van de communautaire administratie natuurlijk quasi onbestaande.

Sindsdien werd het taboe m.b.t. procesrecht opgeheven en groeit stilaan de belangstelling voor de toenadering, c.q. harmonisatie en eenmaking, van het procesrecht binnen de Europese Unie(8).

C. DEFORMALISERING

4. Het springt in het oog dat in dit laatste derde van de XXe eeuw de deformalisering van het procesrecht hoog op de prioriteitenlijst stond. De geschiedenis toont trouwens aan dat de noodzaak van pleegvormen afneemt naarmate het juridisch bewustzijnsniveau en het gerechtighedsgevoel in een samenleving toenemen.

(6) M. STORME, *Rapprochement du droit judiciaire de l'Union européenne*, Dordrecht, 1994.

(7) Zie ook C.H. VAN RHEE, *Adam, ubi es?*, Maastricht, 1999; idem, „Civil procedure: a European *ius Commune?*”, *E.R.P.L.* 2000, 589 e.v.

(8) Met de steun van de Commissie wordt een Europees colloquium te Brussel in oktober 2001 gewijd aan „The coming together of procedural laws in Europe”. Dat het tij duidelijk keert, blijkt uit een recente bijdrage, waarin sterk gepleit wordt voor de afbouw van de nationale autonomie van het procesrecht in de Europese Unie: J. MC KENDRICK, „Modifying procedural autonomy: better protection for community rights”, *E.R.P.L.* 2000, 565 e.v.

Toen ik als piepjong advocaat in 1952 mijn loopbaan aan de Gentse Balie mocht aanvangen, was een der eerste bezoekers die zich aanmeldde een grijzende heer, die vóór mijn kantoor — zoals ik dit nieuwsgierig achter het gordijn staande kon gadeslaan — een zwarte Amerikaanse slee parkeerde en aanbelde: een eerste „begoede” cliënt, dacht ik. Groot was de ontgoocheling toen hij mij zijn visitekaartje overhandigde: Slobodskoy, représentant de la maison d'édition Bruylant ... Hij kwam de wetboeken van dit huis aanbieden. Er waren toen in België slechts twee clans: die van Bruylant, waartoe mijn vader behoorde: de korte gestuikte, dikke wetboeken — wat ook mijn voorkeur had — en de lange, brede, platte wetboeken Larcier.

Bij de wetboeken — en daarom doe ik dit verhaal — bood hij een tableau aan op geplastificeerd papier, hetwelk aan de muur kon worden opgehangen, en waarop figureerden: „*Les nullités en droit belge*”. De bedoeling was dat men, b.v. met de dagvaarding in de hand, zou nagaan wat er ontbrak of foutief was, zodat de nietigheid kon worden ingeroepen. Het was nog de tijd van de door de rechtspraak gekwalificeerde „substantiële nietigheden”. Het Hof van Cassatie maakte namelijk een onderscheid tussen substantiële en andere nietigheden; alleen eerstgenoemde waren onherroepelijk. Rechtszekerheid was hier toch wel zoek.

Het is de grote verdienste geweest van de Koninklijke Commissarissen van Reepinghen en Krings aan het systeem van de substantiële nietigheden een einde te hebben gesteld. Zij ontwierpen het systeem dat gestoeld was op de twee basisbeginselen verwoord in de artt. 860 en 861 Ger. W. „*pas de nullité sans texte*” en „*pas de nullité sans grief*”. Een verdergaande deformalisering werd t'allengante bepleit. Het meest bekende pleidooi was dat van Roger De Corte(9).

Later ontstond dankzij de Wet van 3 augustus 1992 de regel, die reeds in de Braziliaanse codex neergeschreven stond, met name die van het normdoel: zo het doel, door de norm beoogd, niettegenstaande nietigheid toch werd bereikt, zal de nietigheid geen effect sorteren (nieuw art. 867)(10).

Waar oorspronkelijk alleen het niet-naleven van vormvereisten was bedoeld, werd dit gelukkig uitgebreid tot het niet-respecteren van

(9) „Men schiet geen vliegtuig neer omwille van een navigatiefout”, in *Actori incumbit probatio*, Antwerpen, 1975, 45 e.v.

(10) Zie ook en vooral Feestbundel Storme: *De norm achter de regel*, Antwerpen, 1995, met de fundamentele bijdrage van R. DE CORTE, J. LAENENS, P. TAELEMAN en K. BROECKX, „Van vormdoel naar normdoel in het gerechtelijk privaatrecht”.

termijnen (wijziging nieuw art. 867 door de wet van 23 november 1998).

Opnieuw moet hier voorzichtig gelaveerd worden tussen een blinde vernielingsdrift van alle pleegvormen en de zorg om de Rechtszekerheid. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren dat vormen gestalte geven aan de inhoud.(11)

Ik denk m.a.w. dat wij, althans in ons land, tot aan de grens van de deformalisering in het privaat procesrecht gegaan zijn.

D. DE RECHTERLIJKE MACHT IN HET GEDING

5. De Rechterlijke Macht is de beste garant voor een democratische Rechtsstaat.

Maar daarom moet haar onafhankelijkheid maximaal worden gegarandeerd. Tevens dient onderstreept dat deze onafhankelijkheid uiteraard niet gelijkstaat met afwezigheid van verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid.

Deze begrippen werden in de besproken periode aan een hernieuwd onderzoek onderworpen.

In de eerste plaats werd de onafhankelijkheid verder verstevigd door af te stappen van de zogeheten „*politieke*” benoemingen, vermits voortaan alle benoemingen in werkelijkheid zullen verricht worden door de Hoge Raad voor de Justitie.

De verantwoordelijkheid van de Rechterlijke Macht is in ruime mate verzekerd: de openbaarheid van de zittingen, de motiveringsplicht voor de gerechtelijke beslissingen, de vele rechtsmiddelen tegen een uitspraak van de rechter, het disciplinair toezicht, de driejaarlijkse evaluatie van elk magistraat en het toezicht van voormelde Hoge Raad op de goede werking van het Gerecht.

Bleef dan de eeuwenoude vraag, reeds geformuleerd door Juvenalis: „*Quis custodiet et ipsos custodes*”(12).

In Italië heeft de wetgever dit geregeld. Bij ons loste het Hof van Cassatie het probleem op in het ophefmakend arrest van 19 december

(11) M. STORME, „Forma dat esse rei”, *Vl. Jur. Vandaag* 1991, afl. 4, 13 e.v. Zie ook nog: W.D.H. ASSER, *Fair, redelijk en billijk, Over deformalisering in het burgerlijk procesrecht*, Leiden, 2000.

(12) M. STORME, Rapport op het Congres van rechtsvergelijking in Caracas (1978); — id., „Wie berecht de onoordeelkundige rechter” in *Feestbundel Dumon*, Brussel, 1983, 695 e.v.; zie vooral A. VAN OEVELEN, *De overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de rechterlijke macht*, Antwerpen, 1987.

1991(13). Hier wordt voor de eerste maal het principe geformuleerd dat de Staat, die de rechters heeft benoemd en dus als een aansteller fungeert, aansprakelijk is voor oordeelkundige rechtspraak en derhalve de schade, die daaruit voortvloeit en niet op enige andere wijze kan worden vermeden of hersteld, dient te vergoeden. Sindsdien werden — weze het in beperkte mate, wat dan toch een impliciete bevestiging is van de oordeelkundigheid van de Belgische rechtspraak — schadeloosstellingen toegekend voor een foutief handelen van de rechter.

Zo veroordeelde de Rechtbank van eerste aanleg te Brussel onlangs bij vonnis van 22 november 2000(14) de Belgische Staat tot een bedrag van 2.000.000 bef als schadevergoeding voor het feit dat door het gebrek aan toezicht van de rechter-commissaris de curator de gelden van het faillissement had verduisterd, zodat de betrokken schuldeiser geen uitkering van enig dividend meer kon bekomen.

E. TIJD

6. Zoals ik reeds uitvoerig mocht beschrijven(15), had de notie „*tijd*” in het proces destijds niet het belang dat er vandaag aan gehecht wordt.

Familieconflicten waren onbestaande. In een agrarische samenleving kon de pachter zijn hele leven op de hoeve blijven ... tot de „*rücksichtlose*” grondverkavelaars en immobiliënmaatschappijen hem kwamen verdrijven.

Processen waren zeldzaam en een proces over een testament mocht jaren duren. Men kent het (legendarische?) verhaal van de drie generaties advocaten die elkaar in het dossier opvolgden.

Maar nu is iedereen gewikkeld in een conflict, dat moet worden opgelost, desnoods langs gerechtelijke weg. Wij zijn terecht gekomen in een juridisch-verhitte samenleving, waar de juridisering en de justitialisering hebben toegeslagen.

De burgers geraken verwickeld in de gevolgen van een verkeersongeval, in problemen van beroepsaansprakelijkheid (geneesheren, advocaten, architecten, ...) of van sociale zekerheid (pensioen, ziekte en invaliditeit, ...), dan wel in arbeidsconflicten, echtscheidingsperi-

(13) Anca-arrest, *Pas.* 1992, I, 316.

(14) Actualiteit in *T.B.H.* 2001, 129.

(15) M. STORME, *Ik die bij sterren sliep en 't haar der ruimten droeg*, Gent, 1995.

kelen en schuldoverlast. Eenieder wil dus een gerechtelijke beslissing binnen een redelijke termijn (artikel 6 E.V.R.M.).

Dat het probleem bijzonder ergeniswekkend is geworden, moge thans blijken uit de jongste rechtspraak van het Hof te Straatsburg. Net op de valreep als een — volgens sommigen vergiftigd — geschenk voor de lidstaten bij de overgang naar het nieuwe millennium, wordt door het Hof gesteld dat de rechtzoekende aanspraak kan maken in zijn eigen staat op een daadwerkelijke rechtsvordering voor een nationaal rechtscollege wegens miskenning van de verplichting om elke zaak te horen binnen een redelijke termijn.

Het arrest Kudla t./ Polen van 26 oktober 2000 wordt dus een mijlpaalarrest(16). Zich baserend op artikel 13 E.V.R.M. dat eenieder, wiens rechten en vrijheden, erkend door het Verdrag, werden geschonden, een effectieve aanspraak vóór een nationale rechter verleent (de Nederlandse tekst heeft het over een daadwerkelijk rechtsmiddel, een recht op daadwerkelijke rechtshulp), heeft het Hof hieraan nu een concrete gestalte gegeven voor het vraagstuk van de „*reasonable time*”.

In Portugal werd dit nationale „*remedium*” reeds geschapen in het nieuwe Wetboek voor Strafprocesrecht (artt. 108-109), volgens hetwelk men kan klagen over de onredelijke duur van een strafproces door zich te wenden tot de Procureur-Generaal van de Republiek of tot de Hoge Raad voor de Magistratuur. Men zou kunnen voorhouden dat de Hoge Raad voor de Justitie in België een dergelijke nationale rechtsgang opvangt(17), maar dit lijkt mij een al te minimalistische opvatting, die bovendien niet adequaat is.

Het zal de opdracht zijn van de rechtscolleges die met de factor „*tijd*” zullen geconfronteerd worden om nu eens de blanconorm „*redelijke termijn*” meer concreet te gaan invullen.

Bovendien wens ik hier een aspect te vermelden, dat nooit werd onderzocht: een redelijke termijn betekent niet alleen niet te lang, maar ook niet te kort! Ik dacht hieraan toen men in een debatavond over het Gerecht pleitte voor het Taiwan-model (sic): een aanslag op een taxichauffeur werd binnen de 14 dagen gevolgd door de terechtstelling van de daders!

(16) Voor een eerste commentaar, zie Ph. FRUMER, „Le recours effectif devant une instance nationale pour dépassement du délai raisonnable. Un revirement dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme”, *J.T.Dr.eur.* 2001, 49 e.v.

(17) Artikel 259bis-15 Ger.W. in verband met de klachten over de werking van de rechterlijke orde.

Na een ogenblik van perplexiteit heb ik toen artikel 6 E.V.R.M. aangehaald om te betogen dat er ook een minimum aan redelijke termijn in acht moet worden genomen.

II. Het Justitiebeleid

7. Het verhaal van het Justitiebeleid in dit land is geen mooi verhaal. Persoonlijk genoot ik het voorrecht omzeggens alle Ministers van Justitie van de tweede helft van de XXe eeuw te hebben mogen ontmoeten, dan wel minstens hun beleid te volgen. Dit begon reeds in 1951 toen wij met het Vlaams Rechtsgenootschap te Gent de toenmalige Minister van Justitie, Ludovic Moyersoën, mochten ontvangen, ter gelegenheid van het vijfde lustrum van het Vlaams Rechtsgenootschap(18).

Wanneer ik in gedachten de rij van 18 regeerders overloop, dan kom ik tot de volgende bevindingen.

Een minister van Justitie, in Frankrijk als *Garde des Sceaux* de tweede in de ministeriële hiërarchie, zou moeten beseffen dat dit een departement is waar men in de schaduw moet blijven. Op dit Ministerie vallen geen populariteitsprijzen te rapen.

Vervolgens is dit een zo belangrijk departement — de jongste geschiedenis heeft dit op tragische wijze aangetoond — dat men zich full-time met het aldaar te voeren beleid moet inlaten.

En tenslotte is dit een departement, dat dusdanig verweven is met het Gerecht — de vroegere plaats van het Ministerieel gebouw op de hoogte van de Poelaertplaats rechtover het Gerechtsgebouw was meer dan symbolisch — dat zijn Ministers best bekend zouden dienen te zijn met het gerechtelijk gebeuren. Het waren meestal advocaten, „*nourris au sérail*”, die tot de betere Justitie-Ministers van de jongste halve eeuw mogen worden beschouwd.

Persoonlijk mocht ik het ooit meemaken dat ik, jaren geleden, met een buitenlandse delegatie door de Minister gedurende een half uur zou worden ontvangen. Vóór het onderhoud, dat overigens conform de afspraak is doorgegaan, zei de toenmalige kabinetschef: „*Indien u een half uur met de Minister kunt spreken, dan hebt u meer geluk dan ik, want daarin ben ik nooit geslaagd*”.

(18) *R.W.* 1951-52, kol. 873 e.v.

Het gebrek aan belangstelling van vele titularissen werd overigens gevoed door een niet-geïnteresseerd Parlement, onkundige media, en een bevolking die niet direct vroeg dat overheidsgeld aan Justitie zou worden gespenseerd. Het was de tijd dat aan de postbedeling meer geld werd besteed dan aan de rechtsbedeling.

Tenslotte moet herhaald worden dat de parlementaire onderzoekscommissies niets nieuws hebben ontdekt, dat we niet reeds wisten, maar integendeel aan het imago van België onherstelbare schade hebben toegebracht. Men kende sinds jaar en dag de disfuncties van het Gerecht, maar de politiek verantwoordelijken wilden het niet zien. De jongste jaren heeft men paniekvoetbal gespeeld en nog steeds ontbreekt, midden het lappendeken van de doorgevoerde en geplande hervormingen, een fundamentele visie op het justitiebeleid dat op lange termijn in eigen land én in Europa — dit ruimer perspectief is intussen wel doorgedrongen — moet worden gevoerd: welke Justitie aan welke voorwaarden?

Dat men in Engeland en Wales, waar het proces het meest vastgeroeste, omslachtige en kostelijke⁽¹⁹⁾ ter wereld was, met het Lord Woolf rapport het voortouw heeft genomen, moge tot nadenken stemmen: de voorsprong van de achterblijvers.

III. Best and worst practices

8. Met het Gerechtelijk Wetboek en ook later werden nieuwe procesrechtelijke instrumenten geschapen, waarvan mocht verwacht worden dat zij een bijdrage zouden leveren tot een sneller, beter, goedkoper en efficiënter gerechtelijk privaatrecht.

Hierna wil ik toch even een vluchtige balans maken: de geslaagde en niet of minder geslaagde procedures. Om in schoonheid te eindigen, begin ik met de laatste.

A. MINDER OF HELEMAAL NIET GESLAAGDE PROCEDURES

9. 1. De minnelijke schikking (artikel 731 e.v. Ger. W.). Deze verrijmde mogelijkheid voor een minnelijke regeling die uitmondt in een uitvoerbaar proces-verbaal kende geen succes. Zelfs waar dit vooraf-

(19) H. Kötz had het ooit in dat verband over de „*Rolls Royce of civil procedures*”.

gaandelijk en verplicht diende te geschieden, met name voor de Arbeidsrechtbank (artikel 734 Ger. W.).

Mocht men nu eens teruggrijpen naar de vroegere vuistregel voor de honorering — in plaats van de zandlopers en de taximeters — nl. het behaalde resultaat, dan zou de minnelijke schikking op een even honorabele wijze kunnen vergoed worden als een jarenlange procedure voor de rechtscolleges.

En dan zouden de advocaten minder reticent zijn om af te stappen van het geciviliseerd geweld van een contentieuze procedure en hierboven de minnelijke schikking te verkiezen.

Dit zou meteen toelaten dat de rechter zijn ware roeping ontdekt: helen in plaats van pijn te doen — elk vonnis doet pijn aan een partij — en bemiddelend naar een oplossing zoeken(20).

2. Wie de pionierstijd van het Gerechtelijk Wetboek mocht meemaken, zal zich het enthousiasme herinneren waarmee de procedure van vrijwillige verschijning (artikel 706 Ger. W.) werd onthaald. Een ideaal scenario circuleerde overigens in de middens van de rechtspraktijk: partijen komen overeen om vrijwillig te verschijnen op basis van de omschrijving van de oorspronkelijke eis; zij concluderen en delen de stukken mede; wanneer de zaak in staat is, leggen zij een verklaring van vrijwillige verschijning af en verzoeken meteen om toepassing van de schriftelijke behandeling (artikel 755 Ger. W.) (zie verder hierover). Normaal moet dan, volgens de algemene principes terzake, binnen de maand een vonnis volgen!

Men heeft dit scenario omzeggens nooit uitgevoerd, dan wanneer alles hier in handen van de balie wordt gelegd en men dus niet het alibi van de nalatigheid van de partijen of van de zogeheten traagheid van het gerecht kan invoeren.

Ik heb nooit begrepen waarom de balie deze procedurevorm nooit heeft willen verplichtend stellen binnen zekere randvoorwaarden. Dat kon b.v. via een aanbeveling aan de Raden der Orde door de Nationale Orde, die m.i. helaas en ten onrechte ter ziele is gegaan, zonder enige ernstige poging om via structurele aanpassingen dit instituut werkbaar te maken.

Hierbij moge ook verwijzen naar de moedige aansporing van eerste voorzitter Craeybeckx op diens installatie: „*Wij moeten immers onze werktuigen zoeken waar zij zijn, bij ons zelf dus*” (rede 10 december 1999, interne publicatie, Antwerpen, 2000, nr. 42).

(20) Zie J. LAENENS, „Schikken of beschikken? Pleidooi tegen de privatisering van de bemiddeling”, *R.W.* 2000-2001, 402 e.v.

Mocht bovenvermeld scenario in België courante toepassing hebben gevonden, dan zou dit model het beste Belgische exportproduct inzake procesrecht ooit geworden zijn.

Maar dan had men ook daartoe de onwil (soms sabotage) van de rechterlijke macht moeten tegengaan in het kader van de schriftelijke procedure.

3. Want ook de schriftelijke procedure was een novum, waarvan de ontwerpers van het Gerechtelijk Wetboek heel wat verwachtten. Zij werd zelfs nog verfijnd door de Wet van 3 augustus 1992 (artikel 755 Ger. W.).

Na deze verfijning heb ik het geval gekend van een alleenzetelend magistraat, die gebruik makend van de mogelijkheid om opheldering te vragen aan de partijen, hen vroeg om het bewijs te leveren van een aangetekende zending en de datum voor deze toelichting fixeerde op 15 maand later ...

4. De summiere rechtspleging om betaling te bekomen (artikel 1338 e.v. Ger. W.).

Zoals verder nog zal worden betoogd, wordt deze procedure paradoxalerwijze niet gebezigd door hen voor wie zij bedoeld was, doch integendeel door diegenen, voor zij niet was bedoeld. Aanpassingen mochten zelfs niet baten.

Wanneer men weet dat een analoge procedure in Duitsland, het *Mahnverfahren*, een enorm succes kent en een reële décharge betekent voor de rechtscolleges, dan moet men wel erkennen dat de mislukking ten onzent aan extrinsieke factoren moet gelegen zijn: de onwil van partijen, c.q. hun raadsliden, om van deze vereenvoudigde gerechtelijke invordering — een procedure van postbus tot postbus — gebruik te maken. Ook rechters en gerechtsdeurwaarders gaan hierin niet altijd vrijuit.

5. Het procesrechtsmisbruik is m.i. de noodzakelijke tegenhanger van de ruimst mogelijke toegang tot de rechter.

Het Gerechtelijk Wetboek handelt over tergend en roekeloos geding (eis én verweer) en tergend en roekeloos hoger beroep. En toch wordt dit instrument in België zelden adequaat aangewend⁽²¹⁾.

Waar dit in de handen van partijen ligt, wordt het met een verkeerd begrepen confraterniteit schroomvallig benaderd. Hier speelt het bekende „*Gesetz des Wiedersehens*” van Niklas Luhmann.

(21) Vgl. in mondiaal perspectief M. TARUFFO (ed.), *Abuse of procedural rights, comparative standards of procedural fairness*, Den Haag, 1999.

Wordt het in de handen van de rechter gelegd (nieuw artikel 1072bis Ger. W., Wet 3 augustus 1992), dan gebeurt dit met een omslachtige procedure, die precies daarom zelden toepassing vindt.

B. GESLAAGDE PROCEDURES

10. 1. Men herinnert zich nog het prachtig ontwerp van de heren Van Reepinghen en Krings met betrekking tot de éne grote arrondissementsrechtbank, wat zonder twijfel had kunnen bijdragen tot een rechtscollege, waarvan het management niet op zich zou laten wachten, waar de doorstroming van zaken vlotter zou verlopen en waar de werkverdeling én samenwerking zonder twijfel tot een meer evenwichtige werkdruk aanleiding hadden kunnen geven.

Door de onvergeeflijke fout van het Belgisch Parlement, dat gezwicht is voor het unieke monsterverbond van patronaat en syndicaat tegen de afschaffing van autonome arbeidsrechtbanken en rechtbanken van koophandel, werd dit ontwerp gekelderd.

Eén zorg, die voorzat bij de oprichting van het voorgestelde rechtscollege, werd in sterk verzwakte vorm behouden: het beperken van de bevoegdheidsconflicten via de weg van de mini-arrondissementsrechtbank der drie voorzitters, die bij de aanvang beschouwd werd als de meest selecte club in dit land!

Het is bekend dat de rechtspraak via directe verwijzing heeft bijgedragen tot een vereenvoudigde oplossing van de bevoegdheidsconflicten. En dit is uiteindelijk het belangrijkste winstpunt bij de hervorming van het Gerechtelijk Wetboek.

2. Het paradepaard van het Belgisch procesrecht is zonder twijfel het kort geding. Het epos van de Generale b.v. werd destijds in kort geding behandeld.

De presidentiële rechtspraak heeft een opmerkelijke plaats ingenomen in het pretoriaanse recht in dit land. Elders heb ik deze fundamentele ontwikkeling beschreven⁽²²⁾, waarbij in dringende omstandigheden kon verholpen worden aan de al te trage rechtsbedeling. Doch meteen konden deze uitspraken ook een definitiverende werking verwerven, doordat partijen na een voorlopige beslissing dikwijls naar een definitieve regeling streefden.

(22) M. STORME en P. Taelman, „Het kort geding: ontwikkelingen en perspectieven” in *Procederen in nieuw België en komend Europa*, Antwerpen, 1991, 1 e.v.

3. Niettegenstaande sommige, m.i. ten onrechte kritieken⁽²³⁾, is de eenzijdige verzoekschriftprocedure in sommige schrijnende gevallen een weldaad gebleken. In bepaalde specifieke geschillen, waar de tegenpartij niet identificeerbaar was, kon alleen deze procedure soelaas bieden. Wie de spoedprocedures in Nederland met betrekking tot de ontruiming van gekraakte panden heeft gevolgd, weet maar al te best welke abracadabra-formules aldaar dienden te worden uitgedacht om enig resultaat te bereiken.

4. De schepping van de beslagrechter was evenzeer een meesterzet in de gerechtelijke hervorming.

Zeer dikwijls groeide daaruit een keurkorps van magistraten, die de efficiëntie van een uitvoering wisten te verzoenen met een menselijke benadering van het executierecht.

Doch ook de bewarende beslag-procedures, bleken meestal bijzonder efficiënt, nu zij dikwijls een procedure ten gronde overbodig maakten.

5. Dat de dwangsom (Eenvormige Benelux-Wet 31 januari 1980: artt. 1385*bis* e.v. Ger. W.) de kroon op het werk heeft gezet door het respect voor de uitspraak van de rechter daadwerkelijk af te dwingen, hoeft geen verder betoog meer. Belangwekkend is de slagkracht die dankzij de dwangsom vnl. aan uitspraken van de Voorzitter, in kort geding of op eenzijdig verzoekschrift, kon worden gegeven.

Voor de bovengeschetste gunstige ontwikkelingen moge dit volstaan: goede wijn behoeft geen krans.

C. PUNCTUELE HERVORMINGEN

11. Er zijn natuurlijk in diezelfde periode ook tal van punctuele hervormingen tot stand gebracht, waarvan sommige positief, andere dan weer negatief dienen te worden geëvalueerd.

Negatief beoordeel ik: de veralgemening van de *unus iudex* (Wetten van 19 en 25 juli 1985); de complexe mogelijkheden voor de rechtsdagbepaling (Wet 3 augustus 1992); het Eikendael-arrest van het Hof van Cassatie van 19 november 1982, dat het optreden van groeperingen ten onrechte heeft gekortwiek; de verdergaande verkokering van het procesrecht door de wetgever via de vele bijzondere proce-

(23) Zie o.m. hierover M. STORME, „Arbeidsrecht en gerechtelijk recht verstaan zij zich met elkaar”, *T.P.R.* 1999, 61 e.v.

dures; het gebrek aan legitimatie van de Hoge Raad voor de Justitie, die geen enkele verantwoording verschuldigd is(24).

Daarentegen dienen als positief te worden aangemerkt: de Belgische wetgeving inzake arbitrage (Wet van 4 juli 1972 en de wijzigingen door de wetten van 27 maart 1985 en 19 mei 1998); de vergoeding van de stagiairs voor de kosteloze rechtsbijstand (Wet 9 april 1980); de opmerkelijke wijziging van het benoemingsbeleid van justitie door de Wet van 18 juli 1991(25); de concentratie van alle verkeersgedingen in handen van de politierechtbank (Wet 11 juli 1994); de collectieve schuldenregeling (Wet van 5 juli 1998) en tenslotte de invoering van het gebruik van telecommunicatiemiddelen en van de elektronische handtekening in de gerechtelijke en buitengerechtelijke procedure (Wet van 20 oktober 2000).

Opmerkelijk is ook het wegwerken van discriminaties in het procesrecht, zoals het optreden van het Openbaar Ministerie in het Hof van Cassatie (arresten Borgers, Vermeulen en Van Orshoven van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens), of het herstel van de „*Waffengleichheit*” door het Arbitragehof i.v.m. de procedure van rechtsbijstand (art. 675 Ger. W., dat door het arrest van het Arbitragehof dd. 19 december 1991, als strijdig met artt. 6 en 6bis G.W. werd beschouwd).

Bij dit alles wil ik er één voorbeeld uitpikken, dat m.i. sociaal-psychologisch uitzonderlijk belangrijk is, omdat hierdoor de belangrijkste toepassing van overheidsfraude werd uitgesloten, met name de uitvoeringsimmunitie van de overheid. Midden de vele gevallen van overheidsfraude, zijnde de onwil van de overheid zelf om de wetten na te leven(26) of de veroordelingen na te komen, was de immuniteit a.h.w. een door de rechtspraak gelegitimeerde vorm van overheidsfraude: men mocht niet uitvoeren tegen de overheid.

De Wet van 3 juni 1994 (art. 1412bis Ger. W.) heeft aan de immuniteit principieel — onder zekere voorwaarden — een einde gesteld. Waar evenwel de rechtspraak voorheen nog de onmogelijkheid van reële executie, d.i. executie in natura, tegen de overheid handhaafde met verwijzing naar het Cassatiearrest van 26 juni 1980(27), heeft het Hof

(24) P. VAN ORSHOVEN, „De staatsrechtelijke positie van de Hoge Raad voor de Justitie” in J. LAENENS en M. STORME (ed.), *In de ban van Octopus*, Antwerpen, 2000.

(25) Zie hierover J. LAENENS en K. BROECKX, *Het gerechtelijk recht in een stroomversnelling*, Antwerpen, 1993, 9 e.v.

(26) Het meest hallucinante staaltje van overheidsfraude leest men in het persbericht van de Minister van Sociale Zaken na de Ministerraad van 22 maart 2001: de Ministerraad ontlast (sic) de Minister van Sociale Zaken van de opdracht tot het uitvoeren van art. 1409 Ger. W.!

(27) *R.W.* 1980-81, 1661.

van Cassatie in zijn arrest van 24 april 1998(28) beslist dat de rechter de burger wel mag machtigen om tot reële executie over te gaan.

IV. De paradoxen van het Procesrecht

12. Vijftig jaar omgaan met het proces, wetenschappelijk dan wel rechtspraktisch, heeft mij geleerd dat geen rechtstak zoveel paradoxen in zich bergt.

Enkele voorbeelden in de onderzochte periode kunnen dit illustreren. De summiere rechtspleging werd bedoeld als een originele bijdrage tot een „goedkopere” (tijd en geld) behandeling van de *small claims* en dit ten gunste van de zwakke rechtzoekende, de zogeheten *one shot-player*. Deze laatste heeft evenwel van de summiere procedure zelden gebruik gemaakt; daarentegen waren het de „repeat players” (financiële instellingen, verzekeringsmaatschappijen) die deze vereenvoudigde procesvorm wisten aan te wenden.

De schriftelijke verschijning bij de inleiding van de zaak was bedoeld om de inleidingszitting, zonder nodeloos tijdverlies van de advocaten, efficiënt te laten verlopen. Daarmee ging evenwel een belangrijk ontmoetingsmoment voor de raadslieden verloren, waar anders agenda-afspraken konden gemaakt worden over het verdere procesverloop. Zo is de eenvoudigste wijze om kostenverlagend te werken het verbod van vertegenwoordiging door advocaten. Maar het is precies zo dat b.v. mensen van de „vierde wereld” met een laag inkomen, niet in staat zijn om zelf hun rechtszaak voor de rechter te behartigen, en derhalve het meest behoefte hebben aan juridische bijstand.

Het voor de hand liggend voorbeeld is natuurlijk dat, wanneer men probeert een procedure toe te passen, die snel en goedkoop kan verlopen, dit inderdaad tot gevolg zal hebben dat ook deze procedure vastloopt in een overbelast rechtscollege, doordat velen van deze procedure gebruik zullen willen maken.

En hiermee belanden wij bij het grote risico, dat elke verbetering van de procedure bedreigt. Bij het zoeken naar gestroomlijnde, efficiënte procedures kan het gebeuren dat men de fundamentele garanties van het burgerlijk procesrecht laat varen: „*a change toward a more*

(28) R.W. 2000-2001, 1195, met noot S. BRIJS.

'social' meaning of justice must not mean, however, that the core values of traditional procedural justice are to be sacrificed"(29).

Voorlopig moet ik helaas erkennen dat ik voor het spanningsveld in het domein van de kosten vooralsnog geen passende oplossing — behalve uiteraard in het domein van de rechtsbijstand — zie(30).

V. Opties voor de toekomst

A. HET SAMENLEVINGSMODEL

13. Op 10 september 1999 overwoog het Hof van Beroep te Antwerpen (R.W. 2000-2001, 1068.) het volgende: „*Overwegende dat een persoon die ongehuwd samenwoont met een partner en na een ruzie buitenshuis terugkeert naar hun woning om zijn persoonlijke goederen in te pakken met de bedoeling zijn partner te verlaten, zich niet schuldig maakt aan huisvredebreuk; dat die persoon de woning nog niet had verlaten en nog het recht had deze woning te betreden; dat het zijn eigen woning betrof, zodat de woning niet als de woning van een ander kan worden beschouwd in de zin van art. 442 Sw*”.

Bij nader toezien bleek dat hierbij in eerste aanleg en hoger beroep 15 actoren van het Gerecht betrokken waren geweest! En dit voor een ruzie tussen een ongehuwd samenwonende en zijn toekomstig ex-ongehuwd samenwonende. Het kan toch niet dat een overheidsdienst als het Gerecht te pas en te onpas aangesproken wordt om „*prullaria*” te beoordelen, vooral wanneer het gaat om disfuncties die persoonlijk zijn en waarvoor de gehele gemeenschap toch niet moet opdraaien.

Derhalve formuleer ik een vraagstelling, die m.i. fundamenteel zal zijn voor het justitiebeleid in deze XXIe eeuw: moeten wij de hele gemeenschap mobiliseren en doen betalen omdat de burgers geen eigen verantwoordelijkheid meer (willen) dragen en zich daarom tot de rechter wenden?

Men heeft dikwijls gepleit voor een „*leave for appeal*”: de toestemming van de rechter om in hoger beroep te mogen gaan.

Ik pleit voor een „*leave for adjudication*”: de toestemming van de rechter om een proces te mogen inleiden voor die geschillen die door

(29) M. CAPPELLETTI en B. GARTH, *o.c.*, Vol I, 123.

(30) Zie mijn *Het proces: weldaad of kwaad?*, Gent, 1991.

verantwoordelijke burgers in onderling overleg met elkaar normalerwijze moeten kunnen worden opgelost.

Het gaat dus in wezen om een samenlevingsprobleem.

De burgers werden, zoals reeds bij de aanvang werd onderstreept, in staat gesteld om hun problemen te situeren en er een oplossing voor te eisen bij de rechter. Maar zij zouden meer en meer in staat moeten worden gesteld om hun problemen zo mogelijk zelf op te lossen.

En zo dit niet lukt, moet gegrepen worden — daar waar dit aangegeven zou zijn — naar „*amicale geschillenbeslechting*”(31): bemiddeling, bindende derdenbeslissing, arbitrage.

Tenslotte zal men — naar het voorbeeld van Engeland(32) en Japan(33) — moeten denken aan een massale *décharge* van het gerecht, door het oprichten van een groot korps van lekenrechters, die dankzij hun levenservaring en gezond verstand in staat zijn om zeer vele conflicten vrij snel te beslechten.

Om het met trefwoorden samen te vatten: minder conflicten; oplossing door diegenen die ermee geconfronteerd worden; *amicale* oplossing door derden; toevoeging van een uitgebreid korps van lekenrechters.

B. DE ACTOREN VAN HET GERECHT

14. Het is duidelijk dat men zich in het procesrecht maar al te zeer heeft opgehouden met rechtsregelen voor de procesvoering in plaats van aandacht te besteden aan de actoren van het Gerecht. En deze actoren zijn niet alleen zeer talrijk (partijen, advocaten, magistraten, notarissen, griffiers, gerechtsdeurwaarders, deskundigen), maar bovendien zijn het uitsluitend zij die het ritme van de processen bepalen. Het is dus de hoogste tijd om het onderwijs van het recht te vervangen door de opleiding van juristen(34), die het nieuw samenlevingsmodel optimaal moeten ondersteunen en dienovereenkomstig moeten handelen.

(31) „*Amicable dispute resolution*” is de nieuwe terminologie die in arbitragemiddens onlangs werd voorgesteld voor A.D.R. Met de wet van 19 februari 2001 betreffende de proceduregebonden bemiddeling in familiezaken zit men wel op het goede spoor. Vgl. M. HENQUIN en D. VAN PUTTEN, „Court ordered mediation”, *P&B* 2000, 219 e.v.

(32) 90% strafzaken worden er beslecht door „magistrates”.

(33) De meeste familiale conflicten worden er door lekenrechters opgelost.

(34) Zie mijn „Legal education in the European Union” in *Academia Europaea*, 2001, ter perse.

C. TOEGANG TOT HET GERECHT

15. Eenmaal alle voorgaande oplossingen beproefd, dan wel onmogelijk gebleken, moet de grootst mogelijke toegang tot het gerecht worden verzekerd.

De mogelijke overlast moet gecorrigeerd worden door de „*leave for adjudication*” (zie boven) en/of door de sanctie van enig procesrechtsmisbruik, ambtshalve door de rechter op te leggen onder vorm van een burgerlijke boete(35).

D. EÉN GROTE RECHTBANK IN ÉÉN ENKELE AANLEG

16. In 1994 formuleerde het Interuniversitair Centrum voor Gerech-
telijk Recht, op uitdrukkelijk verzoek van de toenmalige Minister van
Justitie Stefaan De Clerck, een voorstel tot horizontale integratie van
alle rechtscolleges van eerste aanleg. Het was de uitwerking van een
eenvoudig en vanzelfsprekend voorstel reeds geformuleerd door Je-
remy Bentham: alle vorderingen worden voor één en dezelfde rechter
gebracht.

En ik voeg er, sinds jaar en dag, aan toe dat het geding in één enkele
aanleg moet kunnen afgehandeld worden.

Afgezien van het voor de hand liggende voorbeeld van de Raad van
State en van de arbitrale procedures, moet men mij nog steeds trachten
te verklaren hoe het komt dat eenzelfde zaak met dezelfde feiten en
rechtsregelen, met dezelfde partijen en meestal ook dezelfde advoca-
ten, in eerste aanleg wit en in hoger beroep zwart wordt gekleurd.

E. NIEUWE PROCESREGELEN

17. 1. Een fundamentele regel die het eeuwen heeft gedaan of eigen-
lijk niet gedaan, dient vervangen te worden. De proceslast, die voor-
heen op eiser lag, zou voortaan op verweerder moeten worden gelegd.
De eiser moet dagvaarden voor de rechter van de woonplaats van
verweerdens en hij moet bovendien de bewijslast dragen.

Een en ander betekent derhalve dat het slachtoffer van een onrecht-
matige daad, de niet-betaalde schuldeiser, de klager voor contract-
breuk, de proceslast *sensu lato* van het geding moeten dragen.

(35) Dit zonder de omslachtige procedure van het huidig art. 1072bis Ger.W.

Een omkering van de proceslast (*renversement du contentieux*) dient dringend in overweging te worden genomen om het oude verhaal van de lange procesduur om te toveren in het sprookje van een kort geding!

Dit zou betekenen dat de eis snel kan worden ingewilligd, tenzij verweerders echt gefundeerd weerwerk weten te bieden.

2. De leiding van het geding moet in de handen van de rechter worden gelegd; alleen het geschil is ter dispositie van de partijen. Deze grondregel wordt heden ten dage nergens meer betwist, maar behoeft dringend omzetting in procesrechtelijke regelen.

3. Met enige behoedzaamheid zou ik durven pleiten voor een tweesporengeding: een snelle procesgang en een „gewone” procesgang.

In het oorspronkelijk Gerechtelijk Wetboek was er sprake van een versnelde en een gewone hoger beroeps-procedure. Dit onderscheid, dat m.i. zinvol was, werd niet in de praktijk gerealiseerd.

Toch lijkt het mij dat het onderscheid tussen een gewone en een versnelde procesgang verdedigbaar blijft. *Prima facie* moeten de meeste gedingen snel kunnen worden afgehandeld; voor een niet onbelangrijke minderheid van gedingen, is een gewone afhandeling meer aangewezen.

Daarom zou men moeten overwegen om aan de bevoegde rechter de vraag naar een snelle procesgang voor te leggen en hem, *na* overleg met partijen, in deze de beslissing te laten.

W. Churchill zei ooit: „*Het optreden van een onafhankelijke rechterlijke macht is sinds vele eeuwen essentieel gebleken voor het leven op dit eiland*”.

Zo ik deze beroemde Staatsman mag parafraseren, dan sluit ik deze bijdrage over het procesrecht op de kentering der tijden af met de stelling dat de enige garantie voor een rechtsstaat is een goed functionerend Gerecht met een „*vlotte*” rechtsbedeling. De Majesteit van het Recht kan niet vigeren zonder een effectieve toegang tot de rechter.

Doch bij deze vlotte en effectieve rechtsbedeling moet vanzelfsprekend onderstreept worden „*that neither speed, nor cheapness, nor universality are the ultimate ends of litigation. The ultimate end is justice*” (Mr. Quintin Hogg, late Lord Chancellor, House of Commons, 25 mei 1949).